

Widma i duch

DARIUSZ KOSIŃSKI

Wydawało się, że Krystian Lupa chce zapytać o także swoją odpowiedzialność za to, że pokolenie dzieci-kwiatów zmieniło się w pokolenie dobrze ustawionych „dzbanów”. Niestety, szybko okazuje się, że żadnego rachunku sumienia nie będzie.

PO ŚWIATOWEJ PRAPREMIERZE Najnowszego spektaklu Krystiana Lupy na Festiwalu Sztuk Przyjemnych i Nieprzyjemnych w Teatrze Powszechnym w Łodzi (23 kwietnia) napisałem wiadomość do przyjaciela, który siedł na drugą prezentację i prosił, bym mu napisał, na co się ma przygotować. Zacząłem od rzeczy ważnych: „Bądź wypoczęty. Zjedz dobrą kolację, miej ze sobą butelkę wody”. A potem dopisałem: „Pierwsza część świetna.

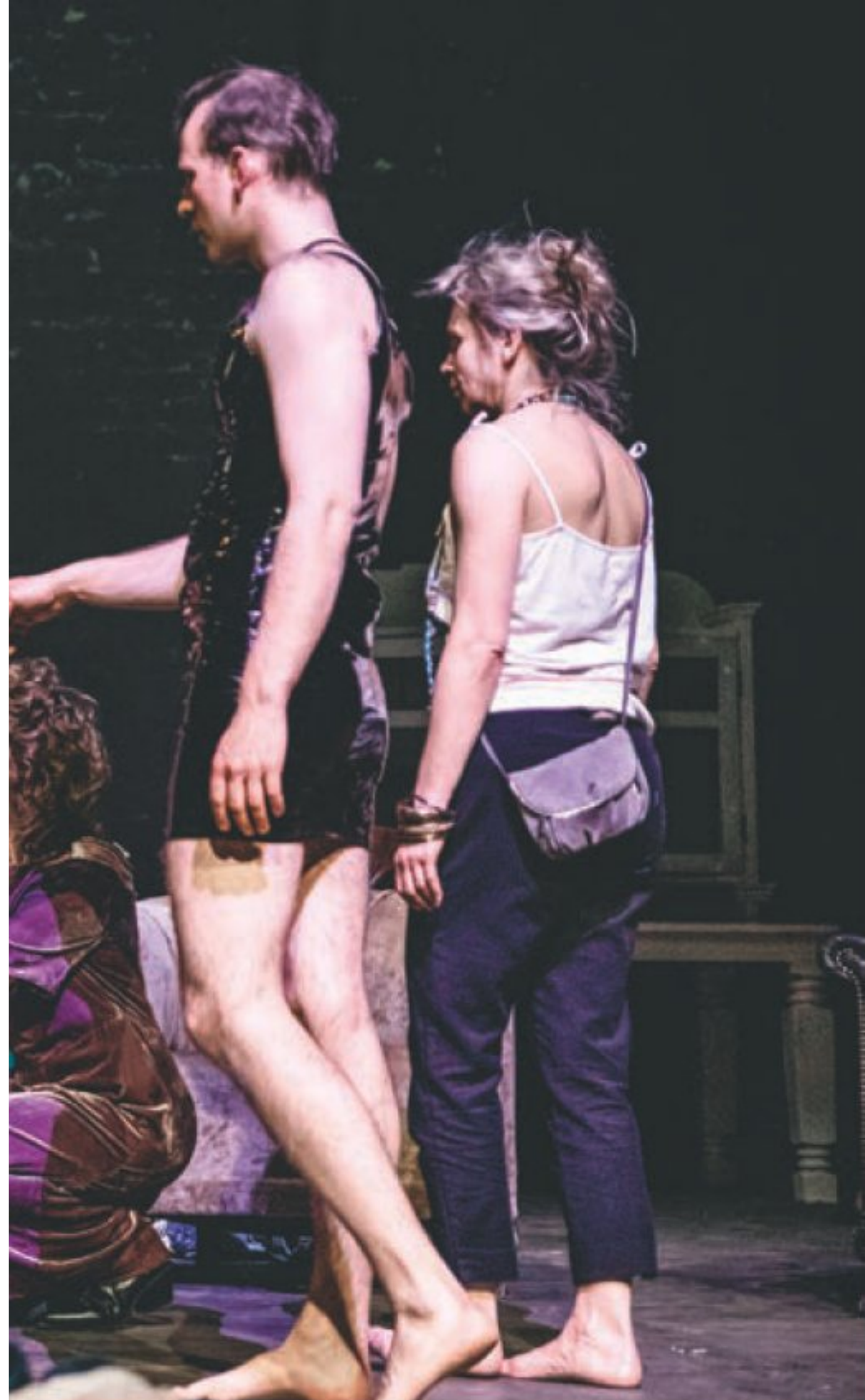
Druga nie. Ale wytrzymaj, bo jestem ciekaw, co powiesz”. Właściwie miałem ochotę napisać: „jeśli wyjdiesz po pierwszej części, nic nie stracisz”.

Z sześciu godzin „Imagine” w pamięci została mi jedna, ale na dobre. W dodatku godzina zupełnie innego teatru niż ten, który zwykle się wiązać z nazwiskiem Krystiana Lupy.

Zapisane o świcie

Wyszedłem z „Imagine” rozeźlony, jeszcze zanim rozległy się prapremierowe brawa i rozpoczęła cała ta coraz trudniejsza do zniesienia szopka („Reżyser!”, „Reżyser!”). Była godzina 1.24 i musiałem się spieszyć na autobus, którym dojeżdżam właśnie do domu. Piszę zaraz po przebudzeniu z autobusowej drzemki, by nie dać rozsądkowi wyciszyć emocji i nie oddzielić doświadczenia teatralnego, które ma pobudzić do wyobrażania sobie innej rzeczywistości, od rzeczy tak podstawowej jak zmęczenie, znużenie i narastająca irytacja, które odczuwałem z każdą minutą dłużej się niemiłosiernie drugiej części.

O godzinie pierwszej w nocy nie byłem już w stanie słuchać rozciągniętych monologów, w których naprawdę rzadko pojawiają się myśli głębsze. Gdyby o tej porze jakiś mój znajomy postanowił mnie uraczyć takimi refleksjami, to poprosiłbym, żeby poszedł do

NATALIA KABANOW / MATERIAŁY PRASOWE TEATRU POWSZECHNEGO W WARSZAWIE

Próba spektaklu „Imagine”, reż. Krystian Lupa

siebie, przespał się i wrócił jutro ze świeżą głową. Ale przecież nie powiem tego artyście, którego zadumana twarz patrzy ze słupów w centrum Łodzi. Gorzej – „Artysta Wizjoner” sam sobie tego nie powie i będzie wykorzystywał swoją pozycję, żeby wraz z zespołem odgrywać przede mną własną przenikliwość intelektualną i moralną wrażliwość.

Ja naprawdę rozumiem potrzebę powiedzenia publicznie, że „Putin ch...”, ale może jednak lepiej robić to na ulicach, wraz z grupą protestujących Ukraińców (akurat tego dnia ulicami Łodzi przechodziła ich demonstracja). I może wobec realnych ludzkich tragedii ugryźć się w język, gdy szatan kusi do wygłoszenia komentarza, że każdy z nas jest uchodźcą, bo choć nadal siedzimy w domach, to już zaczęliśmy tułaczkę. Nie, nie jest pan żadnym uchodźcą – jest pan dobrze sytuowanym europejskim reżyserem teatralnym zarabiającym duże pieniądze i nocującym w luksusowych hotelach, więc bardzo proszę nie porównywać się z ludźmi, którzy nadal marzną w polskich lasach albo siedzą na dworcu w Przemyślu. Ja naprawdę rozumiem potrzebę, ale może jednak potraktować serio i odnieść też do siebie to pytanie, które pada ze sceny tak często: „Co ty robisz? Co ty tu teraz robisz?”.

Myślę, że Krystianowi Lupie właśnie jako artyście potrzebny jest ktoś, kto miałby odwagę powiedzieć (i kogo by wysłuchał), że nie wszystko, co się może

i chce powiedzieć, powiedzieć należy. Taki ktoś może zdołałby powstrzymać Andrzeja Kłaka przed „odgrywaniem” samospalenia Piotra Szczęsnego i przekonał reżysera, że naprawdę nie ma potrzeby dalszego budowania własnej legendy jako twórcy rekordowo długich przedstawień.

Tak, wiem – te długie, męczące przedstawienia lubią się dać interpretować jako procesy, w których zmęczenie, nuda, udrczenie ciężarem upływającego czasu mają wytworzyć specjalny rodzaj percepcji, wymusić wyjście poza zwykłe sposoby myślenia. Ale w przypadku „Imagine” wymusiły sporo wyjść z teatru i wytworzyły żenujące sytuacje, gdy aktorzy odwoływali się do realnych ludzkich tragedii, a nawet ośmielali się je „ewokować”, a widzowie, do których apelowali o współmyślenie, chyłkiem a z ulgą uciekali z sali. I to oni mieli rację. Bo jeśli protestuje się przeciwko przemocy i jednocześnie (bezwiednie? świadomie?) wykorzystuje się czysto przemocową sytuację teatralną (ja mówię – ty siedzisz cicho i słuchasz) i jednokierunkową relację etyczną (ja mówię o okrucieństwach wojny, o potrzebie wolności i protestu, a ty wychodzisz?!), to niestety wszystkie te podstawowe pytania i kwestie bierze się w nawias, a sytuacja egzystencjalnego i moralnego zatroskania zamienia się w proces pompowania własnego ego. I w fatalnie anachroniczny teatr.

To, że wyszedłem wściekły, sprawiła bowiem przede wszystkim ostatnia scena prapremierowej wersji – „szamański” występ Piotra Skiby. Poprzedza go jedna z niewielu w tej części sekwencji tchnących rytmem współczesności – pięć minut, w czasie których leżące na scenie w swobodnych pozach i z obnażonymi piersiami aktorki mówią, co mają w głowach. Scena ta niesie świeżość, której w całej drugiej części „Imagine” rozpaczliwie brakuje. Jest jak otwarcie okna w dusznym pokoju. Na dodatek prowadzona jest tak („mamy tylko pięć minut” – mówią aktorki), że wydaje się ostatnią. Gdy jeszcze na koniec feerią barw i dźwięków wybucha film z hippisowską utopią odgrywaną do „Strawberry Fields Forever”, naprawdę jestem pewien, że to już koniec. Trochę doczepiony i bardzo inny niż ta cała trzygodzinna modernistyczna męska męka, ale właśnie dlatego – fajny. No i wtedy niestety okazuje się, że musi jeszcze być solówka ulubionego aktora, który wykrzykuje artaudowskie zaklęcia

w najgorszej manierze anachronicznego teatru kontrkulturowego.

Naprawdę rozumiem potrzebę, żeby zademonstrować i wykrzyknąć, ale jeśli coś położyło kres tamtej utopii i zabiło jej skuteczność, to takie właśnie samonapuczenie. Więc proszę się nie dziwić, że wyszedłem naprawdę wkurzony. Także dlatego, że strasznie mi szkoda tego przedstawienia.

Sonata widm

Bo „Imagine” trzygodzinne, kończące się po pierwszej części, jest ważne, przejmujące i wciągające, z nieoczywistą, wręcz zaskakującą kulminacją. W przedpremierowych deklaracjach Krystian Lupa powtarzał, że chce zapytać o klęskę kontrkultury lat 60. i 70., a dokładnie o to, „co spier...liśmy”, że tamte szanse na przemianę człowieka i świata zostały zmarnowane. Wydawałoby się więc, że chce przeprowadzić coś w rodzaju rachunku także własnego sumienia i zapytać o swoją odpowiedzialność za to, że pokolenie dzieci-kwiatów zmieniło się w pokolenie dobrze ustawionych „dzbanów”, których figurą jest aluzyjnie przywoływany w spektaklu Ryszard Terlecki. Niestety, szybko okazuje się, że żadnego rachunku sumienia nie będzie, bo wyjściowe „my” natychmiast przekształcone jest w figuralne „oni” i odsunięte od biografii głównego sprawcy.

Sytuacja wyjściowa jest prosta, wręcz banalna: po wielu latach od rozpadu jakiejś kontrkulturowej komuny jej charyzmatyczny lider (Grzegorz Artman) zaprasza „siostry i braci” na spotkanie rozliczeniowe. Jest ono też rodzajem spóźnionej stypy po Johnie Lennonie, którego „Imagine” to jednocześnie hasło do działania („Wyobraź sobie inny świat”) i program zniesienia podziałów prowadzących do agresji i walki. Spotkanie odbywa się w sytuacji powszechnie rozpoznawalnej klęski tego programu – toczącej się tuż obok wojny, powszechnej wrogości, dominacji ideologii opartej na nienawiści. Dawne idee i praktyki są w stanie rozkładu, którego ucieleśnienie stanowi rozpad lidera na niemal bierne, umierające, a w końcu znikające ciało i ucieleśnioną „resztkę umysłu” (Andrzej Kłak).

Na spotkanie przybywają kolejno osoby noszące znaczące imiona postaci ważnych dla kontrkultury. Lupa w wywiadach niby powtarza, żeby nie zwracać na nie uwagi, ale wystawia je i ustawia w spektaklu tak, że odruchowo uruchamia się

→ gra w zgadywanie *who's who*. Że lider Antonin odwołuje się do Artauda, to jasne. Że Janis (Karolina Adamczyk) to Joplin, nawet nie trzeba się domyślać, bo niby postacie nie są ważne, ale w odpowiednim momencie piosenkę Janis się włączy. Domyślanie się, że Patti (Marta Zięba) to Smith, Susan (Anna Ilczuk) – Sontag, a Tim (rewelacyjny Julian Świeżewski) to chyba Timothy Leary, raczej przeszkadza niż pomaga, podobnie jak zachodzenie w głowę, czy młody o imieniu Michel (Michał Lacheta) to Foucault, kim na miły Bóg jest Marieliv (Ewa Skibińska) i czemu postać grana przez Michała Czachora nosi żeńskie imię Lucy.

Cała ta gra w figurki jest unikiem, rodzajem ochronnego uogólnienia, którego efektem (czy zamierzonym – nie wiem) jest wyczyszczenie przedstawienia z czegoś, co dla wyjściowego pytania wydaje się podstawowe: historycznego i osobistego konkrety. Jeśli punktem wyjścia miałyby rzeczywiście być stawiane serio pytanie „co spier...liśmy?”, to jednak oczekiwałbym, że Krystian Lupa wyjdzie spoza ochronnych figur i rzeczywiście postawi je sobie samemu. Wtedy zamiast zapraszać do współpracy aktorki i aktorów, mógłby napisać list do uczestniczek i uczestników jego własnej jeleniogórskiej „komuny”, albo różnych mitycznych towarzyszek i towarzyszy polskiej kontrkultury, i pytać konkretnie i historycznie, a nie alegorycznie i ogólnikowo. Bo to naprawdę jest ważne pytanie, co spowodowało, że na przykład Ryszard Terlecki albo i Jerzy Illg są tam, gdzie są, a świat wygląda, jak wygląda. O wiele bardziej interesująca byłaby konfrontacja Krystiana Lupy z samym sobą niż męka, na jaką skazany zostaje świetny aktor Grzegorz Artman cierpiący za nie swoje winy.

W pewnym momencie Ewa Skibińska zauważa coś, co niemal od początku wydaje się oczywiste: że zgromadzenie dawnych „towarzyszy broni” to prawdziwa „sonata widm”, które – owszem – mają aktywne aktorskie ciała i emocje, ale same są bezcielesne, pozahistoryczne, książkowe, jak Antonin, który pyta, ale nie jest specjalnie zainteresowany odpowiedziami. Jak to często u Lupy bywa, teatralne widma wpadają w otchłanie książkowych cytatów i zmęczenia sobą. Dopiero kiedy dojdą do ich dna i wyczerpią katalogi wielosłownych banałów, będą w stanie zrobić coś, co tę całą gadaninę jakoś ocali.

Jest w „Imagine” Lupy
coś dotykającego,
żywego, niewpadającego
w banał i manierę.

**To wiara w życie
kontrkulturowej utopii.
Choćby tylko w teatrze.**

Zmartwychwstanie Króla

Bo najważniejsza część „Imagine” nie ma wiele wspólnego z pytaniem Antonina i rzekomym rozliczeniem z kontrkulturą. Zaczyna się nie od słowa, ale od piosenki. I przewrotnie – nie od tytułowej, zgranej do cna jak cały ten nieszczerzy słowotok, ale od „Don't Let Me Down” Beatlesów. Któraś z kobiet znajduje winylową płytę z „ich ostatnim koncertem” i podniecona opowiada, jak to wyszli 30 stycznia 1969 r. na dach wytwórni Apple Records i na oczach zawiadomionych przez porządnego obywatela policjantów zagrali koncert – pełni radości, ożywiając dawną wspólnotę. Także na scenie wszyscy się nagle ożywiają. Do dusznego pokoju wdziera się życie, wymiatając widmowe awatary i miazmaty fałszywych rozliczeń. Zgromadzeni zaczynają entuzjastycznie tańczyć, wyraźnie zadowoleni, że nie muszą już wypowiadać tych wszystkich przemądrych słów.

Z tego tańca właśnie rodzi się najlepsza scena przedstawienia. Zaczyna się od cytatu z „Hair”: rozdawania LSD jak komunii. Ten profanacyjny gest inicjuje serię działań będących odwróceniem porządku sakramentalnej liturgii katolickiej, którą komunია wszak wieńczy. U Lupy jest ona początkiem procesu wiodącego przez modlitwę ku aktowi sakramentalnemu. Michał Czachor czyta wśród narastającej ekstazy fragmenty „Skowytu” Allena Ginsberga, przede wszystkim słynny „Przypis” z powtarzającym się refrenem „Święty, święty”.

Nagle wśród coraz bardziej ekstatycznie poruszających się aktorek i aktorów pojawia się znikąd kontrkulturowy mesjasz – Zmartwychwstały, Żyjący. Ciemna broda, ciemne długie włosy opadają puklami. Zebrani witają w nim zmartwychwstałego Johna Lennona (dla mnie to oczywiście Jim Morrison – Król Jaszczur, prawdziwe uosobienie kontrkulturowej

energii, bóg niezniszczalnego życia, Dionizos XX wieku).

Ważne, że kulminacyjny punkt „Imagine” to zmartwychwstanie kontrkultury, zaprzeczenie jej śmierci. Jest ono inscenizowane z odwołaniem do chrześcijańskiej ikonografii – do sceny ze świętym Tomaszem wkładającym palec w ranę Zmartwychwstałego. Pojawienie się Żyjącego rozpoczyna najbardziej dosłowne obcowanie z nim – rodzaj świętej teatralnej orgii, która zachowuje transowy rytm i stanowi całkowicie pozbawione ironii przywołanie wyobrażeń o wolnej miłości i komunii ciała. Gdy rytm tej zbiorowej sekwencji powoli gaśnie i nagie ciała zastygają w bezruchu, przykrywane folią jak całunem, ich obraz pojawia się na ekranach zamykających scenę, by następnie mogły zostać uniesione w górę, wniebowzięte. Zmartwychwstały spełnił obietnicę – wrócił i zabrał do Królestwa wierne swoje. Liturgia spełniona. Dokonało się.

Jeśli jest w „Imagine” coś dotykającego, żywego, niewpadającego w banał i manierę, także manierę własną Krystiana Lupy, to ta odzyskana poprzez profanacyjny akt wykorzystania dramaturgii liturgicznej wiara w życie kontrkulturowej utopii. Że on jest możliwy tylko w teatrze – wiemy aż za dobrze. Ale właśnie w teatrze doświadczany, może stać się dotkliwy i działający. To teatr może zacząć proces odzyskiwania tej utopii, już choćby przez to, że zrodzi tęsknotę. Po pierwszej części wychodziłem z sali poruszony i bez ochoty na rozmowy o czymkolwiek, w niejasnym stanie poczucia winy i potrzeby zrobienia czegoś. Po powodzi niepotrzebnych słów w części drugiej wychodziłem tylko zły na artystę, który nie umie kiełznać swojego „ja”.

Możliwe zresztą, że zobaczyłem w typowym przedstawieniu teatru Krystiana Lupy coś, czego w tym teatrze nie ma, co temu teatrowi i temu artyście jest obce, a może wręcz wrogie – wyrastającą z profanacyjnego przejęcia modeli liturgicznych polską tradycję teatralną. Zobaczyłem, jak u Lupy objawia się duch teatru Mickiewicza i Grotowskiego. Na pytanie, czy nawiedza ona jego przedstawienie, czy tylko moje widzenie, nie umiem odpowiedzieć. Ale przypomniał mi się komentarz, jaki Jerzy Grotowski wypowiedział podobno na temat teatralnego guru Lupy – Tadeusza Kantora: „To geniusz, tylko niestety nie ma pojęcia, na czym jego genialność polega”. © DARIUSZ KOSIŃSKI